

ASKERİ GÜVENLİK ÇALIŞMALARINA DÖNÜŞ: ÖNLEYİCİ SAVAŞ

PREVENTIVE WAR: MILITARY SECURITY STUDIES MAKE A COME-BACK

Selin ERKUL*

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, selinerkul@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3537-6908>

ÖZ

Güvenlik çalışmalarında realizmin baskın olduğu Soğuk Savaş döneminin ardından, 1990'lı yıllarda kimlik, insan ve toplum güvenliği gibi yeni güvenlik alanları, güvenlik çalışmalarında yaygın olarak çalışılan konular olmaya başlamıştır. 11 Eylül saldırıları ise bu trendi tersine çevirmiş, uluslararası güvenliğe yönelik küresel tehditlerin yeniden tanımlanmasına yol açmış ve böylece devletlerin güvenlik algulamalarında önemli değişimler meydana getirmiştir. 11 Eylül, tarihin bir dönüm noktası olarak, devletlerin askeri güvenlik konularına daha fazla önem vermesine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle, Realist teorinin uluslararası ilişkilerde yeniden egemen olmaya başladığı 11 Eylül sonrası dönem, ulusal güvenlik ve askeri güç konularının tekrar ön plana çıkmasına neden olmuş ve böylece akademik ilginin geleneksel güvenlik çalışmalarına ve askeri güvenlik konularına dönmesine sahne olmuştur. ABD'nin 2003 yılında Irak'a askeri müdahalesi ise, bahsedilen askeri güvenliğe yeniden yönelişin pratikteki yansımasıdır. Irak müdahalesinin akabinde ise, müdahalenin hukuki dayanağını oluşturduğu öne sürülen 'önleyici savaş' düşüncesi ve kavramıyla ilgili uluslararası tartışmalar gündeme gelmiştir. Kavramın uluslararası hukuktaki statüsü ise, bugün hala tartışılmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik Çalışmaları, Askeri Güvenlik, Önleyici Savaş

Jel Kodları: F50, F52, K33

ABSTRACT

In the aftermath of the Cold War period when Realist theory was dominant in security studies; new topics, such as identity, human and societal security, have started to attract scholarly attention in security studies in 1990s. September 11 attacks, however, have significantly reversed this tendency, caused redefinition of the global threats towards international security and therefore resulted in significant changes in perceptions of states about security matters. September 11, as a milestone in history, has led states to pay much more attention to military security issues. In other words, Post-September 11 period, when realist theory in international relations has started to be prevalent again, has led issues of national security and military power to come to the forefront and therefore seen a return of academic interest to traditional security studies and military security issues. The US's military intervention in 2003 has been the reflection of the aforementioned trend of returning to military security in practice. After the intervention, international debates on the concept of 'the prevention war', which is seen as the legal base of the intervention, have significantly raised. The status of the concept in international law is still controversial.

Keywords: Security Studies, Military Security, Preventive War

Jel Codes: F50, F52, K33

1. GİRİŞ

'Önleyici savaş' kavramı¹, 2002 yılında yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin, Mart 2003'te ABD'nin Irak'a askeri müdahalede bulunmasına dayanak oluşturmasıyla yeniden gündeme gelmiştir. Irak'a karşı gerçekleştirilen 'Irak'ın Özgürleştirilmesi Harekâtı', yalnızca ABD ile Rusya ve Çin'in arasında değil, aynı zamanda NATO ve Avrupa Birliği üyesi devletler arasında da derin görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Harekâtın temel sebebi, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olması ve geliştirilmesi olarak gösterilmiş ve söz konusu durumun ABD'ye tehdit olduğu düşüncesiyle, durumun bertaraf edilmesi gerekliliğinden doğmuştur. (Aksar, 2015:117) Fakat Irak'ın söz konusu silahlara sahip olmadığı gerçekliğinin yanında, yakın gelecekte bu tür silahları üretme kapasitesinin olmaması durumu, müdahale sonrasında açıkça ortaya çıkmıştır. (Gray, 2010:618)

'Önleyici savaş' hem uluslararası politika tarihi için hem de savaşın nedenlerini açıklamaya çalışan teoriler için önemli bir kavram olmuştur. Uluslararası İlişkiler literatüründe önleyici müdahale² olarak da kullanılan önleyici savaş, saldırı olasılığı durumunda, saldırıya uğramadan önce saldırmayı öngören bir savaş terimidir. Aslında Bush doktrininden daha önce önleyici savaş düşüncesinin Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşmalardan biri olan Mondros Ateşkes Antlaşması metninde yer aldığı çok açıktır. 30 Ekim 1918'de imzalanan söz konusu antlaşma metninin 7. maddesine bakıldığında, 'İtilaf Devletleri'nin güvenliklerini

tehlikede gördükleri stratejik yerleri işgal edecek' (Soysal, 1983:12) olmaları aslında önleyici savaş düşüncesinin bir sonucudur. Yani hissedilen tehdit karşısında güvenliğin sağlanması için işgal ve savaş düşüncesi bugün Bush Doktrini olarak literatüre geçen önleyici savaşın bu madde ile de kastedildiğini iddia edilebilir.

Levy, önleyici savaşın uzun vadede güvenliğe tehdit oluşturma ihtimali olan bir durumu ortadan kaldırarak, güvenliğin yeniden tesis edilmesi düşüncesine dayandırıldığını belirtmiştir. (Levy, 2008:1) Daha sonra Bush Doktrini olarak anılacak olan 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi ile birlikte askeri gücün bir politika aracı olarak kullanılması, uluslararası toplumda tesis edilmeye çalışılan hukuk ve normlar düzenini sarsmış ve bununla birlikte uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda devletlerin endişelerinin artmasına yol açmıştır. (Silverstone, 2011:2)

'Önleyici savaş' kavramının normatif ve etik olarak kabul edilebilirliği ve uluslararası hukuktaki statüsü üzerine tartışmalar hala devam etmektedir. Bu tartışmalar özellikle 'önleyici savaş'ın meşru müdafaa hakkını yasaştırdığı mı yoksa kuvvet kullanma yasağını aşmayı amaçlayan saldırgan bir pratiği mi olduğu üzerinedir. (Silverstone, 2011:2) önleyici savaşa başvurulmasında, devletler uluslararası hukuk kurallarını dikkate alıyor mu?' sorusuna 'evet' yanıtını vermek oldukça güçtür. Uluslararası barış ve güvenliğin devamının sağlanmasına bir tehdit olduğu düşünülen önleyici savaşın, özellikle 'tek taraflı' olarak kullanılması ise açık bir şekilde uluslararası hukukun ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. (Gray, 2010: 619)

Bu çalışma, 11 Eylül sonrası güvenlik çalışmalarının askeri güvenliğe odaklanmasını önleyici savaş örneği ile açıklamayı hedeflemektedir. Birinci

¹ Literatürde önleyici savaş kavramı ilk kez, 1981 yılında Irak'ın nükleer reaktörü Osirak'ın İsrail tarafından vurulmasıyla kullanılmıştır. (Lobel,2006:321)

² Müdahale, kuvvet kullanma, karışma kavramları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan uluslararası düzende savaş kavramını ikame etmek üzere kullanılmıştır. (Keskin, 1998: 20), ve (Keskin, 2014: 84)

bölümde, konuyu daha iyi kavrayabilmek için öncelikle güvenlik kavramına ve güvenlik çalışmalarının tarihine kısaca değinilmiş ve hâkim olan teorilerin güvenliğe bakışı ve güvenliğin değişen gündemi ile bu alandaki tartışmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, güvenlik çalışmalarının en eski ve önemli konularından olan savaş kavramına teoriler çerçevesinde yaklaşmış ve önleyici savaş kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde, önleyici savaş uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde tartışılmıştır. Çalışmada, öncelikle askeri güvenliğin nasıl ön plana çıktığını açıklamadan önce güvenlik çalışmalarının tarihine, değişen gündeme ve tartışmalara kısaca değinilmiştir.

2. GÜVENLİK ÇALIŞMALARI

Günümüz uluslararası politikaları güvenlik çalışmalarına referans vermeden anlamak oldukça güçtür. Güvenlik kavramı, insanlık tarihi kadar eskiye dayanan bir kavramdır. Güvenlik, kelime anlamı olarak, korku ve tehlikeden uzak olma anlamına gelmektedir. Güvenlik, üzerinde uzlaşılan ve tek bir tanımı olmayan bu yüzden de çok tartışılan bir kavramdır. Bunun nedeni ise, güvenliğin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim ve farklı teorik yaklaşımların evrensel bir güvenlik tanımının yapılmasını zorlaştırmasıdır. Güvenlik, birçok yazar tarafından 'temel değerlere karşı tehdidin yokluğu ve tehditlerden özgür olunması' olarak tanımlanmıştır. (Baylis, 2008:73) Wolfers, güvenliği objektif yaklaşımla sahip olunan değerlere karşı tehdidin olmaması; sübjektif olarak ise, bu değerlere karşı bir saldırı olacağı korkusunun olmaması olarak tanımlanmıştır. (Wolfers, 1952:485) Walt da güvenliği tehdit ve askeri gücün kullanımı olarak tanımlanmıştır. (Walt, 1991: 2012)

Güvenlik çalışmalarının tarihine bakıldığında, Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt çalışma alanı olarak,

özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Anglo-Amerikanların girişimleriyle ortaya çıktığı görülür. (Williams, 2008:2) Güvenlik çalışmaları farklı yerlerde farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Örneğin; ABD'de Ulusal Güvenlik Çalışmaları, Birleşik Krallık'ta ise Stratejik Çalışmalar olarak kullanılmıştır. (Williams, 2008:2-3)

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde düşünüldüğünde, güvenlik kavramı geleneksel olarak devlet ile alakalı ve daha çok '*ulusal güvenlik*' kavramıyla özdeşleştirilmiştir. (Calvety ve Mauer, 2010:2) 1648 Westphalia Barış'ından bugüne modern devletler, uluslararası sistemin en temel aktörleri olarak kabul görmüşlerdir. Bunun doğal sonucu olarak da güvenlik çalışmalarının başlangıcında geleneksel devlet-merkezli bakış açısı hâkim olmuştur. (Birdişi, 2010:233)

Hem Birinci hem de İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir taraftan uluslararası barışın nasıl tesis edileceği diğer taraftan ulusal güvenliğin nasıl sağlanacağı üzerine güvenlik çalışmalarına önem vermeye başlanmıştır. Tarihsel süreçte değişen güvenlik algılamaları, bu çalışmalara artan ilgiyi beraberinde getirmiştir. Walt, 1955-1970 yılları arasında güvenlik çalışmalarının 'Altın Çağı', 1970'lerden sonraki dönemi ise, güvenlik çalışmalarının 'Rönesans'ı olarak tanımlamıştır. (Walt, 1991:213-217)

Malik, akademik dünyanın, güvenlik söz konusu olduğunda ikiye bölündüğünü ve uluslararası politikada temel aktörün devlet olduğunu savunanların, özellikle askeri güce önem verdiğini, bunun da devletin kendisini, diğer devletlerden gelecek olası saldırılara karşı sürekli koruması gerekliliğinden kaynaklandığını ifade etmiştir. (Malik, 2015:5) Yine Malik, askeri gücün ve devlete odaklanmanın sığ bir bakış açısı olduğunu hem devletlerin hem de bireylerin karşılaştığı tehditler karşısında daha geniş bir güvenlik tanımının olması gerektiğini söyleyen akademisyenlerin de

mevcut olduğunu belirtmiştir. (Malik,2015:4)

1940-1980 arası yıllarda güvenlik çalışmaları, devletlerin güvenliğine ve askeri güç konularına odaklanmıştır. Bu dar yorumun sebebi ise, Batı dünyasında algılanan komünizm tehdidi ve Sovyetler Birliği'ne olan düşmanlıktır. Bu sebeple, Soğuk Savaş dönemi, güvenlik çalışmalarında realizmin egemen olduğu bir dönem olmuştur. Realizm devleti temel referans nesnesi ve güvenlik sağlayıcı olarak görmüştür. Bunun sonucunda, devletlerin davranışlarını ve güvenlik kaygılarını askeri güç üzerinden açıklamaları olmuştur. (Malik, 2015:4) Soğuk Savaş dönemi, ulusal çıkar konusuna verilen yüksek önemden dolayı, bu dönemde güvenlik alanında çalışmalar yapan Robert Osgood, Arnold Wolfers ve Henry Kissinger gibi isimler güvenliği realist bakış açısıyla, devlet merkezli olarak ve güvenliğin sağlanmasında askeri gücün önemi temelinde tanımlamışlardır. (Smith, 2015:16)

Realizmin güvenlik yaklaşımına bakıldığında, devletin güvenliği önceliklidir. Güvenlik; güç, tehdit ve güvensizlik kavramları ekseninde açıklamıştır. (Smith, 2015:14) Güvenlik tehdidi olarak askeri tehdit anlaşılmakta ve devletin hayatta kalabilmesi için temel değerlerin korunması amaçlanmaktadır. Devletlerin güvenliklerinin tesisinde kendi güçlerine dayanmaları³ bu dönemde esas olmuştur. (Aydın, 2004:34) Yine realizme göre, uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı, devletlerarasında, hukukun üstünlüğü ile adaletin ve güvenliğin teminini sağlayan bir normlar düzeni ve bireylerin ve/veya devletlerin şiddete başvurmasını engelleyen üstün bir otorite yoktur. (Smith, 2015:15) Uluslararası sistemin

anarşik yapısı ise, askeri güç konusunun devletler için öncelikli olması sonucunu doğurmuştur. Malik, Soğuk Savaş'ın, iki süper güç arasındaki politik ve ekonomik rekabetle tanımlanmış bile olsa, asıl rekabetin askeri gelişmelerde olduğunu bunun da realizmin temel varsayımlarını güçlendirdiğini söyler. (Malik, 2015:5) Malik'in bahsettiği akademik dünyanın bölünmüşlüğü, güvenliğin sadece devlet güvenliği olarak tanımlanmasına karşı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Williams, 2008:7) Geleneksel devlet merkezli güvenlik çalışmalarına ve realizme yönelik ciddi eleştiriler ortaya çıkmış ve 1980'li yıllardan sonra, güvenlik alanında çalışan akademisyenler daha çok caydırma, silahların kontrolü, silahsızlanma, önleyici savaş ve savaş teknolojisi gibi konulara ilgi duymaya başlamıştır.

Dönemin en önemli tartışması ise, devletlerin uluslararası sistemin temel aktörü olarak kabul edilip, birey güvenliğinin, devlet güvenliğinin içerisine dâhil edilerek, güvenlik kavramının alanının genişletilmesiyle ilgilidir. (Walker, 2007:149)1983 yılında yayınlanan '*People, States and Fear*' adlı eseriyle Barry Buzan, geleneksel güvenlik çalışmalarında önemli bir dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. (Williams,2008:4) İnsan, kimlik ve toplum güvenliği kavramları bu dönemde ön plana çıkmıştır. Buzan, güvenliğin sadece devlet güvenliği olmadığını, tüm insan ve insan topluluklarını ilgilendiren bir konu olduğunu ve onu sadece askeri güç ve ulusal güvenlik ile sınırlandırmanın doğal olarak yetersiz bir tanımlama olacağını ve yine devlet güvenliğinin insan ve toplumun güvenliğine bağlı olduğuna vurgu yapmıştır. (Buzan, 1991: 7)

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, iki kutup arasındaki çatışmanın bitmesi, devletlerarasındaki savaş, çatışma ve güvensizlik ortamının geçmişte kalacağı düşüncesini de beraberinde getirmiştir. (Malik, 2015:5) Soğuk Savaş sonrası

³ 'Self-help' kavramı; devletlerin en temel amacının hayatta kalmaları olduğundan, güvenliklerini sağlamak için güçlerini maksimize etmeye çalışmaları ve esas olarak kendi güçlerine dayanmalarını ifade eder. (Wendt,1992:395-396)

dönemde güvenliğin tanımı da genişlemiş ve devlet merkezli geleneksel güvenlik yaklaşımı önemini yitirmeye başlamıştır. Eleştirel güvenlik çalışmaları ise, geleneksel güvenlik çalışmalarına karşı ortaya çıkmıştır. ‘‘Kimin güvenliği?’’ konusunda yani güvenliğin süjesi olarak devletin yerine toplumun ve bireyin konulması, güvenlik kavramının daha çok özgürleştirilmesi⁴ (emancipation) olarak kullanılmıştır. (Booth,1991:319) Booth, esas olanın bireylerin güvenliği olduğunu ve bunun da ancak bireylerin özgürleşmeleri ile mümkün olabileceğini söylemiştir. (Booth, 1991:313-326)

11 Eylül saldırıları, Soğuk Savaş sonrası döneme ani ve beklenmedik bir şekilde son vermiş⁵ ve bu durum askeri gündemdeki değişim sürecini de etkilemiştir. Küresel tehditlerin yeniden tanımlanması ile devletlerin güvenlik algılamalarında önemli değişimler meydana gelmiştir. 11 Eylül sonrası devletler güvenliklerini ve kendilerine karşı oluşabilecek tehdit unsurlarını tekrar gündeme getirmişlerdir. 11 Eylül, Soğuk Savaş sonrası ABD’nin yaşadığı tehdit eksikliği sorununu gidermiş ve teröre karşı açılan savaş ABD dış politikasına hâkim olmuştur. (Buzan, 2008:118-119) Bu dönüm noktası, devletlerin güvenliklerini sağlamak için askeri güç konusunun geleneksel üstünlüğünü sağlamış ve ‘savaş’ uluslararası politikanın merkezine yeniden dönmüştür. (Buzan, 2008:119) Özellikle, tehditlerin belirsizliği, devletleri önlem almaya ve kendilerini korumak için askeri güçlerine dayanmaları sonucunu getirmiştir. Tüm bu gelişmeler, güvenlik çalışmalarının geleneksel çizgisine geri dönmesine ve

realizmin yeniden etkisini hissettirmeye başlaması ve askeri gücün devam eden önemini göstermiştir.

Savaş ve kuvvet kullanma, askeri güvenlik alanının en eski konularından biri olarak, yeniden gündeme gelmiş ve devletin güvenliği konusu yeniden ön plana çıkmıştır. ABD’nin 2003 yılında Irak’a askeri müdahalesi, ulusal çıkar/güvenlik ve askeri güvenlik konularına geri dönüşün bir pratiği olmuştur. Irak müdahalesinden sonra ise, müdahalenin hukuki dayanağını oluşturduğu öne sürülen, ‘*Önleyici Savaş*’ kavramıyla ilgili tartışmalar gündeme gelmiştir. Güvenlik çalışmalarının savaşa bakışı, önleyici savaş kavramının açıklanması için önem teşkil etmektedir.

3. GÜVENLİK ÇALIŞMALARINDA SAVAŞ VE ÖNLEYİCİ SAVAŞ

Clausewitz Savaş Üzerine adlı eserinde savaşı, devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinde diplomatik yollar tükendiğinde başvurdukları politik bir araç olarak tanımlamış ve savaşın politikanın bir devamı olduğunu belirtmiştir. (Clausewitz, 1976: 87) Günümüzde ise, devlet-dışı aktörlerin varlıklarının artmasıyla, savaşın sadece devletler arasında meydana geldiğini söylemek dar bir tanımlama olmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle savaşların nedenleri üzerinde çalışmalar yapma ve onu önleme düşüncesi, akademik olarak uluslararası ilişkiler disiplinin ortaya çıkmasına; Soğuk Savaş’ın uluslararası sistemde iki kutup oluşturması ise, uluslararası güvenliğin sağlanması ve barışın sürdürülebilirliği konusunun gündeme gelmesi güvenlik çalışmalarının önem kazanmasına neden olmuştur. Savaş ve çatışma bu sebeple güvenlik çalışmalarının en temel konularından olmuştur.

Tarihçi/General Thukydides, Antik Yunan döneminde savaşlara nelerin sebep olduğu üzerine çalışmıştır.

⁴ Ken Booth’un kullandığı özgürleşme kavramı, bireylerin özgürce yapmayı tercih ettikleri şeyleri yapmalarını engelleyen fiziki ve insani engellerden kurtulmaları anlamına gelir. Booth’a göre güvenlik, tehditlerin olmaması durumudur. (Booth,1991:319)

⁵ Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yapısına yönelik önemli ve kapsamlı tartışmalar için Bknz. (Kantarıcı,2012)

Thukydides, şehir devletleri arasındaki ilişkide, güç kavramının merkezi bir önem taşıdığı üzerinde özellikle durmuştur. Atinalılar ve Spartalılar arasında beşinci yüzyılda geçen Peloponez Savaşı'nı anlattığı '*History of the Peloponnesian War*' adlı eserinde, güç dengesindeki bozulmanın, savaşa sebep olduğunu ve güçlü olanın oyunu yönettiğine vurgu yapmıştır. Thukydides, devletin çıkarı söz konusu olduğunda, adalet ve insanlık gibi normatif değerlerin ikinci plana bırakılabileceği düşüncesini savunmuştur. (Booth ve Wheeler, 2008:137) Thukydides'in temellerini attığı bu görüşler realizmin de temelini oluşturmuştur.

1815 Viyana Kongresi'nden sonra oluşan Avrupa Uyumunu, devletlerin uluslararası sistemde güçler dengesini gözeterek hareket etmelerini sağlamış ve bunun yanında devletlerin en temel amaçları, güvenliklerini sağlamak ve birinin diğerleri üzerinde tam bir hegemonya kurmalarını önlemek için güç dengesinin sağlanması olmuştur. Böylelikle devletler arasında ortaya çıkan tüm ilişkilerde, güç mücadelesi uluslararası sistemin en temel özelliği olagelmıştır.

Birçok analiste göre, savaş ve çatışma uluslararası sistemin kaçınılması zor en temel özelliklerindedir. (Malik,2015:5) Realizm, savaş ve çatışmayı devletlerarası ilişkilerin değişmeyen bir özelliği olarak kabul etmektedir. Morgenthau, insan doğasının kusurlu/kötü olmasından dolayı devletlerin de savaşılmaya meyilli olduğunu söylemiştir. (Morgentau, 1985:32) Waltz ise, '*Man, the States and War*' adlı eserinde, savaşların nedeninin anarşi ve uluslararası ortamda devleti engelleyecek bir üst otoritenin olmamasına bağlamıştır. (Waltz, 1959:232) Neo-realizm, savaşın sebeplerinin rasyonelliği üzerine varsayımlarda bulunmaktadır. Savaşların nedeninin insan doğası ya da bir devletin kusuru/hatası olmadığı ve yine savaşların

uluslararası sistemden kaynaklandığını iddia etmektedir. (Fearon, 1995:380)

Savaşın olası maliyeti ve riski göz önüne alındığında rasyonel aktörler olduğu düşünülen devletler, savaş gibi bir kumar yerine, müzakere etmeye daha heveslidirler. Ayrıca uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerin kuvvet kullanmalarını asla engelleyemez. Bu anarşik ortam devletleri sadece kendi güçlerine dayanmalarına ve yalnızca kendilerine güvenmeye mecbur bırakmaktadır. Güven yerine karşılıklı şüpheye dayanan ilişkiler ise, kaçınılmaz bir şekilde güvenlik ikilemini gündeme getirmektedir. (Jervis, 2007:146) Jervis, anarşi ve güvenlik ikileminin, devletleri silahlanma yarışına ve rekabete teşvik ettiğine; (Jervis,2007:146) Waltz ise, devletlerarasındaki ilişkinin şiddet unsuru altında yürütüldüğünü ve bazı devletlerin her an kuvvet kullanabilecek durumda olmalarından dolayı, diğer bütün devletlerin de aynı davranışta bulunmak üzere hazır bulduklarına vurgu yapmıştır. (Waltz, 1979:102) Başlangıçta 'savaşma tercihi' olarak düşünülen önleyici savaş, daha sonra korku ve düşmanın olası güçlenmesi durumlarına engel olmak için başvurulan bir yöntem olmuştur.

'*Önleyici Savaş*' hem uluslararası politika tarihi için hem de savaşı açıklayan teoriler için önemli bir kavramdır. Yine Thukydides, önleyici savaşın dayanağını, Atinalılar ve Spartalılar arasındaki Peloponez Savaşı'nda ortaya koymuş ve güç dengesindeki değişimlerin önleyici savaşa neden olduğunu söylemiştir. Atinalıların askeri gücünün artması Spartalılar da korku oluşturmuş ve bu korku savaşa neden olmuştur. Gray, tarihe bakıldığında aynı dayanağın, Birinci Dünya Savaşı'nda ve 1941'de ABD'nin Japonya'ya saldırmasında da bulunabileceğini söylemiştir. (Gray, 2007:23-25) Ancak kavramın asıl çerçevesi, 2003 yılında, ABD'nin Irak müdahalesi üzerine yapılan tartışmalar üzerinden şekillenmiştir. ABD'ye özgü

bakış açısıyla kavram gündeme yeniden gelmiştir. Bugün ise, önleyici savaş üzerine yapılan tartışmaların merkezinde, İran ve Kuzey Kore bulunmaktadır.

Savaşların nedenleri üzerine tartışan tarihçiler ve politikacılar, ulusal çıkarı ön planda tutan birçok lider için savaşın rasyonel bir alternatif olduğu sonucuna varmışlardır. (Fearon, 1995:379) Bu liderler savaşın beklenen bir faydasının, beklenmedik bir savaşın maliyetinden daha ağır olduğunu düşünmektedirler. Önleyici savaşın stratejik olarak tercih edilmesinin temelinde, yükselen ve/veya gelecekte tehlikeli olabilecek bir düşmanın ya da rakibin göreceli gücünün azaltılması veyahut bu gücün sonlandırılması arzusu yatmaktadır. ((Levy,1987:96) Savaşlar yıkıcı etkilerinin yanı sıra, devletler için her zaman maliyetli ve riskli olmuştur. Liderler yakın zamandaki bir savaşın maliyetinin, uzak zamanda ve ihtimal dâhilinde olan bir savaşın maliyetinden daha az olduğunu hesaplamaktadırlar. (Silverstone, 2011:3) Çünkü zaman denilen olgu, potansiyel düşmanın askeri kapasitesini artırması için bir fırsat yaratabilir. Önleyici savaş koşulları altında gelecekte gerçek bir savaşın olup olmayacağı konusunda bir kesinlik yoktur; sadece yüksek maliyetli bir savaştan kaçınmak söz konusu olabilir. (Fearon, 1995:4)

Fearon, gücü zayıflayan bir devletin, güçlenen bir devlet tarafından gelecekte saldırıya uğrama ihtimali ve durumunun her zaman tartışıldığını; işte bu ve benzer durumlarda önleyici savaşın rasyonel olduğunu düşünmektedir. (Fearon, 1995:385) Peki, zayıflayan devlet gelecekte bir saldırıya uğramaktan neden korkar? Bunun nedeni, güç dengesindeki olası bir değişimin savaşa neden olacak olmasıdır. Carr, Avrupa siyasi tarihinde, 1848-1918 arası dönemde büyük güçler arasında yaşanmış olan tüm savaşların fetih amaçlı olmaktan ziyade, önleyici savaş olduğunu yazmıştır. (Carr, 1964:111-112) Levy, bu dönemdeki en önemli savaşların herhangi bir devletin

daha güçlü olmasını önlemek ve güç dengesini korumak adına gerçekleşmiş olduğuna özellikle vurgu yapmaktadır. (Levy, 1987: 96) Morgenthau ise, güç dengesindeki değişimin, gücü zayıflayan devlette savaşa girişme dürtüsü oluşturduğunu söyler, ona göre önleyici savaş, güç dengesinin doğal sonucudur. (Morgenthau, 1985:216)

Birinci Dünya Savaşı öncesi önleyici savaşın tercih edilme nedeni şu şekilde açıklanabilir: 'Rus askeri gücünün artması ve Alman liderlerin bu gelişmeden rahatsız olması'. (Fearon, 1995:398) Aslında Rus askeri gücü artmış olsa bile, bu Rusya'nın Almanya ya da Avusturya'ya saldıracağı anlamına gelmiyordu. Çünkü savaş herkes için maliyetli sonuçları olan bir oyundu. Sadece askeri gücü artmış bir Rusya'nın, dış politikada daha saldırgan olması ve Balkan coğrafyasında nüfuz kurması anlamına gelebilirdi. Bu durum ise, aynı coğrafyada çıkarları olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile çıkar çatışması yaşanmasına neden olabilirdi. Alman ve Avusturyalı liderler de Rusya'nın bu yönde bir dış politika geliştirmesinden korkmakta ve bu onları Rusya karşısında hamle yapmak zorunda hissettirmekteydi. Tarihe bakıldığında bu basit önleyici sebebin bir dünya savaşına neden olduğunu görülebilir.

Gray, önleyici savaşın devlet adamının takdir yetkisi ve yine devlet adamının savaş seçeneğini seçme konusunda karar verme iradesi olduğu belirtmiştir. (Gray, 2010:11) Gray, düşmana karşı yapılacak askeri bir hareketin, ertelenmiş bir hareketin başarısız olacağı korkusundan kaynaklandığına da vurgu yapar. (Gray,2010:11) Gray'ın yorumuyla devletlerin saldırıya uğrama korkusuyla önleyici savaşa başvurdukları ve bunu da ertelemeleri durumunda olası savaşın başarısız olacağı düşüncesinin hâkim olduğu söylenebilir.

Devletler arasındaki tüm bu rekabet ortamına rağmen, devletlerin, hukukun üstünlüğü düşüncesinden de etkilendiğini

düşünenler mevcuttur. Savaş üzerine yazan ve düşünen birçok filozofun ve teorisyenin aksine Grotius, savaşları tümüyle ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını ancak savaş olasılıklarını azaltacak bir takım kural ve normlar oluşturmanın mümkün olduğunu söyleyerek uluslararası hukukun temellerini atmıştır. (Baylis, 2008:70) Grotius, savaşı uyumsuzlukların zorlama yollara başvurulmasıyla çözmeye girişenlerin karşılıklı durumu olarak tanımlamıştır. (Meray,167:17) Grotius'un amacı, genel olarak tüm savaşları sınırlayacak ve düzenleyecek bir düzenin oluşturulmasıdır. Grotius, devletlerin güvenliklerini sağlamanın en önemli yolunun, onların davranışlarını sınırlayabilecek kurallar bütünü oluşturulması olduğunu düşünmüştür.

Bush Doktrini olarak anılan 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi ile birlikte askeri gücü bir politika aracı olarak kullanmak, uluslararası toplumda tesis edilmeye çalışılan ve Grotius'un önemine vurgu yaptığı işbu hukuk ve normlar düzenini sarsmış ve uluslararası güvenlik konusunda endişelere yol açmıştır. (Silverstone, 2011:2) Önleyici savaş kavramının normatif ve etik olarak kabul edilebilirliği ve uluslararası hukuktaki statüsü üzerine tartışmalar hala devam etmektedir. Bu tartışmalar özellikle önleyici savaş düşüncesinin, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. maddesi olan meşru müdafaa hakkını yasallaştırdığı mı yoksa 2 (4) maddesinde yer alan kuvvet kullanma yasağının saldırgan bir şekilde ihlali mi olduğu üzerinedir. BM Sözleşmesi'ne bakıldığında madde 2 (4), devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinde kuvvet kullanılmasını açıkça yasaklamıştır.⁶ BM Sözleşmesi'ne göre madde 2 (4)'te yer

alan kuvvet kullanma yasağının tek istisnası ise, "meşru müdafaa hakkı" olarak 51. maddede düzenlenmiş hükümlerdir.⁷

BM Sözleşmesi 51. maddesi meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesini silahlı bir saldırının varlığını şart koşmaktadır. Önleyici meşru müdafaa⁸ ile ilgili herhangi bir düzenleme BM Sözleşmesi'nde yer almamaktadır. Genel kabul gören yaklaşım, terör saldırıları karşısında BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı olması şartıyla önleyici meşru müdafaa hakkının kullanılmasının uluslararası hukuka uygun olduğudur. (Aksar, 2015:118) Ancak Irak müdahalesinde böyle bir BMGK kararı mevcut değildir ve bu durum da işgalin meşrulaştırılması durumunun yasal dayanaktan yoksun olduğunu göstermektedir. Bir başka örnek, yine herhangi bir BMGK kararı olmadan ve yine yasal dayanaktan yoksun olarak gerçekleşen 7 Nisan 2017'de ABD'nin Suriye'ye hava saldırıları ve 14 Nisan 2018'de ABD, İngiltere ve Fransa öncülüğünde, Esad rejiminin kimyasal silah kullandığı ileri sürülerek Suriye'ye karşı düzenlenmiş olan hava saldırılarıdır. (Cooper, Gibbons-Neff,

⁶ BM Sözleşmesi Madde 2(4) *'Teşkilatın üyeleri, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir suretle tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.'*

⁷ BM Sözleşmesi Madde 51 *'İşbu Sözleşmenin hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı saldırıya hedef olması hakkında, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, tabii olan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkına halel getirmez. Bu meşru müdafaa hakkını kullanarak üyelerin aldığı tedbirler derhal Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin işbu Sözleşmeye dayanarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya tesisi için gerekli göreceği şekilde her an hareket etmek yetki ve ödevine hiçbir vechile tesir etmez.'*

⁸ Önleyici meşru müdafaa kavramı Bush Doktrini sonrası literatüre girmiş bir kavramdır. BM Sözleşmesi silahlı saldırıya uğrayan devletlere madde 51 çerçevesinde meşru müdafaa hakkı tanımıştır. Ancak bu hakkın herhangi bir saldırı olmadan kullanılıp kullanılmayacağı konusu Irak Savaşı sonrası gündeme gelmiş; meşru müdafaa hakkı oldukça tartışılmıştır ve hukukçular arasında meşru müdafaa hakkının dar ve geniş olarak yorumlanması konusunda fikir ayrılıklarının yaşanmasına neden olmuştur.

Hubbord, 2018). Söz konusu olay ile ilgili BMGK tarafından kimyasal silah kullanımı kınanmış -ki kimyasal silah kullanımı konusunda kesin bir kanıt elde edilememiştir- ve Suriye'ye yönelik bir askeri karşılık verilmesi kararı alınmamıştır. Ancak hava saldırıları öncesi ABD Başkanı Trump, Esad rejiminin kimyasal silah kullanımının engellenmesinin "ABD'nin ulusal güvenlik çıkarı için hayati" bir durum olduğuna vurgu yapmıştır. ABD ve onun müttefiklerine karşı bir tehdit oluşturduğu iddia edilen kimyasal silah kullanımı ABD açısından nasıl bir ulusal güvenlik çıkarı ve hayati durum ortaya çıkardığı tartışma konusudur. Bu hava saldırıları örneği, yasal dayanaktan yoksun ama birçok devlet tarafından destek görmesi aslında sadece kimyasal silah kullanımı konusundaki normun kuvvetlendirilmesini kanıtlar nitelikte olmaktadır. Bu şekildeki hava saldırıları, devletlerin askeri güvenlik ve ulusal çıkar meselelerini yine ve yeniden gündemde tutmalarına güzel bir örnektir.

'Önleyici savaşa başvurulmasında, devletler uluslararası hukuk kurallarına tam olarak riayet ediyor mu?' sorusuna 'evet' yanıtını vermek oldukça zordur. Uluslararası barış ve güvenliğin devamının sağlanmasına bir tehdit olduğu düşünülen önleyici savaşın, özellikle tek taraflı olarak kullanılması ise, açık bir şekilde uluslararası hukukun ihlalidir.

4. SONUÇ

Güvenliğin sağlanması ve savaş olgusu arasındaki bağlantı insanlık tarihi kadar eskidir. Herhangi bir tehdidin olmaması durumunu ifade eden güvenlik ile onun sağlanması için mücadele edilmesi durumu arasındaki bağ kaçınılmazdır. Güvenliğin sağlanması için güç kullanımı ve askeri güç her zaman önemli olmuştur.

Realist yaklaşıma göre, devletlerin ulusal güvenlik ve çıkarlarını sağlamak için

askeri güce sahip olması ve güvenliklerini bu yolla sağlamaları en temel araçlardandır. Güvenlik çalışmalarında Soğuk Savaş dönemi boyunca egemen olan realist yaklaşım, devletlerin askeri güçlerini maksimize etmeleri ve güvenliklerini tehlikeye atacak tehditler karşısında devletlerin kendi güçlerine dayanmaları gerektiğine vurgu yapmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle güvenlik çalışmalarının gündemi ve tartışmaları değişerek, güvenliğin kapsamı genişletilmiştir. İki kutuplu dünyanın sona ermesiyle güçler arasındaki askeri rekabetin azalacağı düşüncesi ise, devletlerin askeri güvenliklerini ikinci plana atmalarına sebep olmuştur. 11 Eylül saldırıları da askeri güvenliğin yeniden güvenlik çalışmalarının öncelikli konusu olmasına neden olmuştur. Çünkü 11 Eylül sonrası artan terör faaliyetleri, kitle imha silahlarına sahip olunması gibi yeni tehditler, güvenlik alanında önemli dönüşümleri de beraberinde getirmiştir.

Devletlerin ilişkilerinde her dönem önemli olan güç mücadelesi ve güç dengesinin korunması, devletlerin savaş için önleyici tedbirler almasını gerektirmiştir. Gücü azalan bir devletin, gücü artan devlet karşısında kendisini savunmasız ve güvensiz hissetmesi ve her an saldırıya uğrayacakmış korkusu, devletlerin tarih boyunca önleyici savaşın devletler için bir seçenek olmaya devam etmiştir. Güç dengesindeki değişimin önleyici savaşa neden olduğunu savunan birçok görüş mevcuttur.

Grotius, devletlerin güvenliklerini sağlamanın en önemli yolunun, onların davranışlarını sınırlayabilecek kurallar bütünü oluşturulması olduğunu düşünmüştür. Devletlerin güvenlik endişeleri, kurumsallaşmış bir uluslararası hukuk sistemi olmasına rağmen hala geçerliliğini korumaktadır. Bu güvenlik endişesiyle devletlerin tek taraflı olarak kuvvet kullanmasını yasaklayan BM Sözleşmesi, 2003'deki Irak'a karşı kullanılan 'Önleyici Savaş'

ile ihlal edilmiştir. 2003 Irak müdahalesi, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD'nin yaşadığı tehdit eksikliği sorununu çözmüştür. ABD'nin tehdit algısı Irak üzerine yoğunlaşmıştır. Tehdit ve düşmanın belirsizliği, kitle imha silahlarının varlığı iddiasıyla kendisine doğrudan herhangi bir silahlı saldırı olmadan önleyici savaşa başvurmasına neden olmuştur. Terör faaliyetleri karşısında BMGK kararıyla başka bir devlete yapılan müdahale, meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanmasına neden olmuştur. Irak müdahalesinde herhangi bir BMGK kararı olmaması, önleyici savaş yasal dayanaktan yoksun kalmıştır.

ABD'ye özgü bakış açısıyla önleyici savaş kavramı yeniden gündeme gelmiştir ve konuyla ilgili tartışmalar halen güncelliğini korumaktadır. Kuvvet kullanımının geniş yorumlanması ve gelecekte bu yasağın ve önleyici savaş düşüncesinin yanlış ve hukuksuz bir emsal teşkil ederek diğer büyük güçlerinde gelecekte başvurabileceği bir araç haline gelmesi, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atacağı açıktır. ABD'nin değişen tehdit algılamalarına karşı önlem olarak kullanıldığını iddia ettiği önleyici savaş, uluslararası güvenliği tehdit etmekte ve devletlerin hukuk kurallarını ihlal etmesine neden olmaktadır. Bugün ise, önleyici savaş üzerine yapılan tartışmaların merkezinde, İran'ın nükleer programı bulunmaktadır. Ve bu da şu soruyu akla getirmektedir: Önleyici savaş olgusu gerekçe gösterilerek İran'a yönelik bir saldırı söz konusu olacak mı?

KAYNAKÇA

Kitaplar

1. AKSAR, Y. (2015). Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
2. BUZAN, Barry. (1991). People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the

Post-Cold War Era, Boulder: Lynne Rienner Pub.

3. CARR, E. H. (1964). The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations, Basingstoke, Macmillan, Londra.
4. CLAUSEWITZ, C.V. (1976). On War, Princeton University Press, Princeton.
5. GROTIUS, H. Savaş ve Barış Hukuku, (Çev.) MERAY, S. L, (1967) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
6. KESKİN, F. (1998). Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi:4, Ankara.
7. MORGENTHAU, H. (1985). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, New York, McGraw Hill.
8. SOYSAL, İ. (1983). Tarihleri ve Antlaşmaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi-Sayı 38.
9. WALTZ, K. (1959). Man, the State, and War, Columbia University Press, New York.
10. WALTZ, K. (1979) Theory of International Politics, Random House, New York.

Editörlü Kitaplar

11. BOOTH K. & WHEELER, N.J. (2008) "Uncertainty", ss.133-150, (Ed.) WILLIAMS, P. D. Security Studies: An Introduction, Routledge, New York.
12. GRAY, C. (2014). "The Use of Force and The International Legal Order", ss.618-648, (Ed.) EVANS,

M. D. International Law, Oxford University Press. Oxford.

13. JERVIS, R. (2007). "Cooperation Under Security Dilemma", ss.130-170, (Ed.) BUZAN, B. & HANSEN, L. International Security Volume I, The Cold War and Nuclear Deterrence, Sage Publication,
14. SILVERSTONE, S.A. (2011) "Preventive War and Preemption" (Ed.) JAMES, P, International Relations, Oxford University Press.
15. SMITH, E. (2015). "The Traditional Routes to Security: Realism and Liberalism" ss.12-30. (Ed.) HOUGH, P., MALIK S., MORAN A. & PILBEAM, B. International Security Studies Theory and Practice, Routledge, New York.
16. WALKER, R.B.J. (2007) "Security, Sovereignty and the Challenge of World Politics", ss.146-166 (Ed.) BUZAN, B. & HANSEN, L. International Security Volume II: The Transition to the Post- Cold War Security Agenda, Sage Publications.
17. WILLIAMS, P. D. (2008) "Security Studies An Introduction" ss.1-12. (Ed.), WILLIAMS P. D. Security Studies: An Introduction, Routledge, New York.
18. CALVELTY M. D & MAUER, V. (2010). "Introduction", ss.1-6. (Ed.) CALVELTY M. D. & MAUER, V. The Routledge Handbook Of Security Studies, Routledge, New York.
19. MALIK, S. (2015) "Framing the Discipline", ss.3-11. (Ed.) HOUGH P., MALIK S., MORAN A. & PILBEAM B. International Security Studies Theory and Practice, Routledge, New York.

Dergiler

20. AYDIN, M. (2004). "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", Uluslararası İlişkiler, Cilt. 1, Sayı. 1, ss. 33-60.
21. BAYLIS, J. (2008) "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18, ss.69-85.
22. BİRDİŞLİ, F, "Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Ekolu", Güvenlik Stratejileri, Yıl:10, Sayı:20, ss. 229-256.
23. BOOTH, K. (1991). "Security and Emancipation", Review of International Studies, Cilt: 17, No:4, ss. 313-326.
24. BUZAN, B. (2008) "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi" Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18, ss.107-123.
25. FEARON, J. D. (1995) "Rationalist Explanations For War", International Organization, Vol.49, No.3 ss.379-414.
26. KANTARCI, Ş. (2012). "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı" Koalisyonlar Dönemi mi?" Güvenlik Stratejileri, Yıl:8, Sayı:16, ss.47-84
27. KESKİN, F. (2004) "Uluslararası Hukukta Savaş ve Barış", Mülkiye Dergisi, 38:3 ss.83-99.
28. LEVY, J. S. (1987) "Declining Power and the Preventive Motivation for War", World Politics, Vol. 40, No. 1, ss. 82-107.
29. LEVY, J. S. (2008). "Preventive War and Democratic Politics", International Studies Quarterly, 52, ss.1-24.

30. LOBEL, J. (2006) ‘Preventive War and The Lessons of History’, University of Pittsburgh Law Review, Vol. 68, ss.307-339
31. WALT, S. M. (1991). ‘The Renaissance of Security Studies’, International Studies Quarterly, Vol:35, No:2, ss.211-239.
32. WENDT, A. (1992) ‘Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics’, International Organization, Vol:46, No:2, ss. 391-425.
33. WOLFERS, A. (1952) ‘National Security as an Ambiguous Symbol’, Political Science Quarterly 67, 4, ss. 481-502.

İnternet Bazlı Kaynaklar

34. COOPER, H., GIBBONS-NEFF, T. HUBBORD, B. (2018). ‘U.S., Britain and France Strike Syria Over Suspected Chemical Weapons Attack’, The New York Times. <https://www.nytimes.com/2018/04/13/world/middleeast/trump-strikes-syria-attack.html>(Erişim Tarihi:14.04.2018)
35. GRAY, C. S. (2007). ‘The Implications of Preemptive and Preventive War Doctrines: a Reconsideration’, <https://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB789.pdf> ss.1-70. (Erişim Tarihi: 24.12.2017)